

บทที่ ๔

ชั้นดีในฐานะหลักธรรมที่ส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเรื่องของชั้นดีกับการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในแง่ศีลวินัย ในแง่ของศีลธรรมและชั้นดีในฐานะที่เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในสังคมปัจจุบัน โดยจะนำเสนอรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

ก่อนอื่นเมื่อพิจารณาจากกรอบข้อปฏิบัติศีล ๕ อันเป็นการรักษาความปกติเรียบร้อยดีงาม เว้นจากการละเมิดทางกาย ทางวาจา สारวมกาย วาจา อันจะเป็นฐานรองรับกุศลธรรม ที่ยิ่งขึ้นไป ศีล ๕ อาจเกิดจากอุบายที่ต่างกัน เช่น การสมาทานศีล ๕ จากพระภิกษุ หรือ การสมาทานวิริติด้วยตนเอง แล้วจึงตั้งใจรักษาศีล ๕, หรือเจตนาวิริติ เจตนาเว้นจากข้อห้าม ด้วยตนเองโดยไม่ต้องมีพิธีการใด ๆ หรือสัมปตตวิริติ ศีลเกิดด้วยธรรมโดยเหตุบังเอิญเป็นครั้งคราว หรือสมุจเฉทวิริติ เป็นอริศีลอย่างสมบูรณ์ การรักษาศีล ๕ จะสมบูรณ์ต้องประกอบด้วยเจตนา ในการรักษาข้อศีลของผู้รักษาศีล ซึ่งผู้รักษาศีล ๕ อาจมีเจตนาในการรักษาศีล ๕ ที่แตกต่างกัน ทำให้ผู้วิจัยจำแนกการรักษาศีล ๕ เป็น ๒ ระดับ ดังนี้

ก. การรักษาศีล ในแง่ที่เป็นวินัย เป็นการประพฤติตามข้อห้าม กฎระเบียบ ที่กำหนดไว้งดเว้นการล่วงละเมิดศีล ๕ ด้วยความปรารถนาในลาภยศ เป็นโลกียศีล

ข. การรักษาศีล ในแง่ที่เป็นธรรม ทั้งการรักษาศีล ๕ ในแง่ความดีงาม ความสมบูรณ์ มีความประพฤติดีงาม ใคร่ในผลบุญ เพื่อเป็นฐานรองรับกุศลธรรมที่ยิ่งขึ้นไป เป็นโลกียศีล จนกระทั่งการรักษาศีล ๕ ในแง่ความประพฤติอย่างสูง เป็นการรักษาศีล ด้วยความปกติเป็นอริศีลอย่างสมบูรณ์ เป็นโลกุตระศีล ซึ่งหัวข้อทั้งสองหัวข้อยังกล่าวนี้ จะแยกพิจารณาได้ดังนี้

๔.๑ ชั้นดีกับการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในแง่ศีลวินัย

การรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในแง่ที่ศีลเป็นวินัย เป็นการประพฤติตนภายในกรอบข้อปฏิบัติในการละปาณาติบาต โดยเริ่มจากอุบายในการรักษาศีล ด้วยการเลือกเอาข้อที่ ๑ เช่น สมาทานศีลจากพระภิกษุ หรือสมาทานด้วยตนเอง แล้วตั้งใจรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ที่สมาทานนั้นให้สมบูรณ์ พยายามไม่ประพฤติก่อล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ ทั้งในสภาวะปกติและเมื่อต้องประสบเหตุอันอาจล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ ทำให้ผู้วิจัยพิจารณาชั้นดีในแง่ของหลักธรรมที่ส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในกรณีที่ศีลเป็นวินัย เป็นการนำชั้นดีในแง่ที่เป็นคุณธรรมมาเป็นคุณธรรมพื้นฐานสนับสนุนการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ด้วยการอดทน อดกลั้น เพียรระวังไม่ให้โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นภายในจิตใจ รวมถึงเป็นคุณธรรมสกัดกั้นมิให้ล่วงละเมิดศีล ด้วยการอดทน อดกลั้นต่อสิ่งเร้าที่เข้ามากระทบ ดังเช่น ชั้นดีที่เป็นคุณสมบัติประจำตัวของปัจเจกบุคคล อันเป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุ

เป้าหมาย เช่น อุดทนต่อความหนาวร้อน อุดทนต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย อุดทนต่อถ้อยคำจาบจ้วงล่วงเกิน เพราะความหนาวร้อนมีอยู่ตามธรรมชาติแต่อดกลั้นเอาไว้ และความโกรธเกิดขึ้นในใจ แต่อดกลั้นเอาไว้ ไม่พลุณผลันแสดงความโกรธออกไปทางวาจา ทางกาย อุดทนเอาไว้ในใจ ดังในสัพพาสวสูตรแสดงเหตุแห่งการปิดกั้นอาสวะทั้งปวง ผู้วิจัยจะแยกพิจารณาเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๔.๑.๑ ขั้นติดกับเหตุแห่งการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต

ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ สัพพาสวสูตร ว่าด้วยอุบายกำจัดอาสวะทั้งปวง^๑ ความสำคัญดังนี้

... อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย เหลือบ ยุง ลมแดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำหยาบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้น ต่อเวทนาทั้งหลายอันมีในร่างกาย เป็นทุกข์ กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากรชีวิตได้ ซึ่งเมื่อเธอไม่อดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธออดกลั้นอยู่อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น . . .

สัพพาสวสูตรแสดงให้เห็นถึงวิธีการใช้ขันติเพื่อเอาชนะอาสวะ ซึ่งสร้างความทุกข์ ความลำบากและเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีพ มีอยู่ ๒ ระดับด้วยกัน คือ

ระดับที่ ๑ ให้รู้จักใช้ความอดทน ความอดกลั้นต่อความหนาว ความร้อน ความหิว กระหายซึ่งเกิดจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ตลอดจนต้องอดทน ต่อความรู้สึกรำคาญ หงุดหงิดอันเกิดจากการรบกวนของสัตว์เลื้อยคลานนานาชนิด

ระดับที่ ๒ ให้รู้จักใช้ความอดทนต่อทุกขเวทนาทั้งหลาย สะกดข่มอารมณ์และความรู้สึกที่ไม่ดีเอาไว้ เมื่อเกิดความกระทบกระทั่งทางวาจา เช่น ถ้อยคำเสียดแทงว่ากล่าวเหน็บแนมให้เจ็บใจ คำด่าว่าดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือวาจาที่พูดด้วยความไม่ปรารถนาดีจากบุคคลอื่น ซึ่งก่อให้เกิดความไม่พอใจ ไม่พอใจ และไม่สร้างความแค้นขึ้นแห่งจิตใจ หากขาดความอดทน ไม่มีความอดกลั้นเพียงพอ ย่อมเป็นการเปิดช่องทางให้ความทุกข์เพิ่มพูน แต่เมื่ออดกลั้นทนทาน ต่อแรงเสียดทานของอาสวะ เหล่านี้ได้ความทุกข์ย่อมคลายลง^๒

ในการพิจารณาขันติในแง่ของหลักธรรมที่ส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในแง่ที่ศีลเป็นวินัย แสดงให้เห็นทั้งการนำขันติในแง่ที่เป็นคุณธรรมมาเป็นคุณธรรมพื้นฐานสนับสนุนการรักษาศีล ๕

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔-๒๘/๑๗-๒๖.

^๒ พระมหาชันทอง วชิรปญโญ, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องขันติในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๕), หน้า ๓๖-๓๗.

ข้อที่ ๑ ด้วยการเพียรระวังไม่ให้โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นภายในจิตใจและการนำสันติมาเป็นคุณธรรมสกัดกัน มิให้ลวงละเมตศีลเมื่อต้องประสบเหตุอันอาจลวงละเมต สามารถแสดงได้ดังนี้

เมื่อบุคคลมีเจตนารักษาศีลข้อปาณาติบาต ย่อมเพียรระวังไม่ให้ต้นเหตุแห่งกรรม คือ โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นภายในจิตใจ ซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

๑) เหตุแห่งการลวงละเมตศีลข้อปาณาติบาต ต้นเหตุแห่งกรรม ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ชาณุสโสณวรรค กัมมนิทานสูตร ว่าด้วยเหตุแห่งกรรม^๓ ปรากฏความสำคัญ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาต เรากล่าวว่า มี ๓ อย่างคือ

(๑) ปาณาติบาตมีโลภะเป็นเหตุ

(๒) ปาณาติบาตมีโทสะเป็นเหตุ

(๓) ปาณาติบาตมีโมหะเป็นเหตุ

. . . ฯลฯ . . .

ภิกษุทั้งหลาย โลภะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม โทสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม โมหะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม เพราะโลภะสิ้นไป เหตุเกิดแห่งกรรมจึงสิ้นไป เพราะโทสะสิ้นไป เหตุเกิดแห่งกรรมจึงสิ้นไป เหตุเกิดแห่งกรรมจึงสิ้นไป

ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ชาณุสโสณวรรค ทุติยอัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เป็นธรรม สูตรที่ ๒^๔ ปรากฏความสำคัญดังนี้

. . . สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์ อะไรบ้าง คือ

ปาณาติบาตเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาจวนจวนจากปาณาติบาตเป็นสิ่งที่ เป็นธรรม ปอกุศลธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะปาณาติบาตเป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมเป็นอันมากที่ถึงความเจริญเต็มที่เพราะเจตนาจวนจวนจากปาณาติบาตเป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ เป็นประโยชน์ . . .

๒. การลวงละเมตศีลข้อปาณาติบาต ในเรื่องโลภะ

ในมังคลัตถทีปนี กล่าวเรื่องพระราชาผู้เป็นไปในอำนาจความอยาก^๕ ปรากฏความสำคัญดังนี้

^๓ อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖-๓๑๗.

^๔ อภ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๒/๓๑๑.

^๕ มงคล. (ไทย) ๒/๑๐๑๑/๔๕๑-๔๕๔.

ชนทั้งหลายไม่ละอกุศลธรรมมีโลภะเป็นต้นเหล่านั้น แม้ด้วยธรรมเพียงตังคปทาน ประสพทุกข์แล้ว ด้วยประการฉะนี้ ส่วนผู้ละอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อมประสบสุข ในข้อ นั้น มีเรื่องดังต่อไปนี้เป็นอุทาหรณ์

ในอดีตกาล พระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงมีพระโอรส ๒ พระองค์ ใน ๒ พระองค์นั้น พระเชษฐภคินีเป็นอุปราช เมื่อพระชนกสวรรคตแล้วไม่ทรงปรารณาราชสมบัติ จึง พระราชทานแก่พระกนิษฐภคินี แล้วเสด็จไปสู่ปัจฉิมชนบท ทรงอาศัยตระกูลเศรษฐี ตระกูลหนึ่ง ทรงทำการงาน ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ทรงเลี้ยงชีวิต ในกาลต่อมา เศรษฐีทราบความที่พระองค์เป็นพระราชกุมาร จึงไม่ให้ทรงทำการงาน ประคับประคอง พระองค์ โดยการบริหารประดุจราชกุมารทีเดียว ในกาลต่อมา จึงทูลพระราชกุมารนั้น ว่า “เจ้านาย หม่อมฉันทั้งหลายจะเลี้ยงพระองค์ ขอพระองค์จงส่งลายพระหัตถ์ไปถึง พระกนิษฐภคินีให้นำส่วยมาเพื่อหม่อมฉันทั้งหลายด้วยเถิด” พระราชกุมารได้ทรงทำ อย่างนั้น ฝ่ายพระราชบิดาตรัสว่า “ดีละ” แล้วทรงแบ่งส่วยเพื่อชนเหล่านั้น ลำดับนั้น แม้ ชนชาวบ้านทั้งสิ้นก็กล่าวกะพระองค์ว่า “แม้กระหม่อมทั้งหลาย ก็จักถวายส่วยแด่ พระองค์เหมือนกัน ขอพระองค์จงให้แบ่งส่วยเพื่อกระหม่อมทั้งหลายบ้าง” พระราช กุมารนั้น ทรงส่งลายพระหัตถ์ไปถึงพระกนิษฐภคินี เพื่อประโยชน์แก่ชนเหล่านั้น จำเดิมแก่กาลนั้น ชนเหล่านั้นได้ถวายส่วยแด่พระราชกุมารนั้นนั้นแล ครั้งนั้น ลากเป็น อัมมากเกิดแล้วแก่พระราชกุมารนั้น ถึงความอยาก็เกิดขึ้นมากแก่พระราชกุมารพระองค์ นั้น ในกาลต่อมา พระองค์ทูลขอพระราชทานชนบททั้งหมดนั้น (พร้อมกับ) ทูลขอ พระราชทานตำแหน่งอุปราช ฝ่ายพระกนิษฐภคินี ก็ได้พระราชทานแก่พระเชษฐภคินี นั้นแล้วแล อุปราชนั้นมีตณหาเจริญอยู่ ไม่สันโดษแม้ด้วยตำแหน่งอุปราช ทรงดำริว่า “เราจักชิงราชสมบัติ” มีชาวชนบทแวดล้อม ประทับยืน ณ ภายนอกพระนคร ส่งลาย พระหัตถ์ไปว่า “พระราชบิดาให้ราชสมบัติ หรือการรบแก่เรา” พระกนิษฐภคินี ทรงดำริ ว่า “พระเชษฐภคินีนี้เป็นคนพาล ในกาลก่อนห้ามแม่ราชสมบัติ มาบัดนี้ ปรารณาเพื่อ จะชิงราชสมบัติ ด้วยการรบ ก็ถ้าเราจักฆ่าพระเชษฐภคินีด้วยการรบ ความดีเตียนจักมี แก่เรา จะประโยชน์อะไรแก่เราด้วยราชสมบัติ” แล้วได้ถวายราชสมบัติแก่พระเชษฐ ภคินีนั้น พระองค์รับราชสมบัติแล้ว ถวายตำแหน่งอุปราชแก่พระกนิษฐภคินี เป็นผู้ เป็นไปในอำนาจแห่งตณหา ไม่อัมพระหฤทัยด้วยราชสมบัติประเทศเดียว ทรงปรารณา ราชสมบัติ ๒-๓ ประเทศ ไม่ได้เห็นที่สุดแห่งตณหา ท้าวสักกเทวราชทรงทราบเหตุ นั้น แล้ว มีพระประสงค์จะให้พระราชานั้นสำเหนียก จึงเสด็จไปเฝ้าพระราชานั้นด้วยเพศ แห่งมาณพกราบทูลว่า “ข้าแต่ महाराज ข้าพระองค์เห็นพระนคร ๓ นคร มั่งคั่ง ข้า พระองค์จักชิงราชสมบัติในพระนครเหล่านั้นให้ได้ด้วยอำนาจของตน แล้วถวายแด่ พระองค์ ขอพระองค์เสด็จไปอย่าเนิ่นช้า” แล้วเสด็จกลับไปสู่ที่ของพระองค์ทีเดียว พระราชาผู้เป็นไปในอำนาจแห่งความโลภตรัสว่า “ดีละ” เมื่อไม่สามารถจะทรงชักถาม ว่า “ท่านเป็นใคร หรือว่าท่านมาจากไหน” ด้วยอำนาจแห่งท้าวสักกะ จึงดำรัสสั่งให้ เรียกหมู่อำมาตย์มาเฝ้า ตรัสเล่าความนั้นแก่อำมาตย์เหล่านั้น อำมาตย์ทั้งหลายตรวจ ตราทั่วพระนครทั่วพระนคร ก็ไม่เห็นมาณพนั้น พระราชาทรงถึงความโหม่นสลด ทรงดำริ

บ่อย ๆ ว่า "ราชสมบัติในพระนครทั้ง ๓ สูญหายเสียแล้ว เราย่อมเป็นผู้เสื่อมยศใหญ่" ลำดับนั้น ความเร่าร้อนในพระสรีระก็เกิดขึ้นแก่พระองค์ ผู้ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหา เมื่อพระสรีระอันความเร่าร้อนเผาอยู่ อาพาธคือการหมุนเวียนแห่งพระโลหิตยังพระอุทร ให้ปั่นป่วน เกิดขึ้นแล้ว ภาชนะหนึ่งเข้า ภาชนะหนึ่งออก พวกแพทย์ไม่อาจเพื่อจะแก้ไขได้ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เรียนศิลปะจากกรุงตักกศิลา มายังสำนักของมารดาบิดา ในกรุงพาราณสี ได้ฟังข่าวของพระราชา ประสงค์จะถวายเป็นการรักษาพระราชา เข้าไปเฝ้าพระองค์แล้ว ทูลถามถึงสมุฏฐานแห่งโรค พระราชาตรัสว่า "พยาธิเกิดขึ้นเพราะอาศัยตัณหา ถ้าเธออาจเพื่อจะเยียวยาก็จึงเยียวยาเถิด" พระโพธิสัตว์ทูลว่า "มหाराชเจ้า พระองค์เพื่อจะได้พระนครเหล่านั้นด้วยความโคกเศร้าหรือ" พระราชาตรัสว่า "ไม่อาจพ่อ" พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า "มหाराชเจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุใด พระองค์จึงทรงเศร้าโศก เพราะว่า เหล่าชนจะต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป กระทั่งวัตถุที่มีวิญญานและวัตถุไม่มีวิญญานของตนเป็นต้นไป มหाराชเจ้า พระองค์ถือเอาราชสมบัติในพระนครทั้ง ๔ แล้ว จักทรงบริโภคนกเถาทั้ง ๔ จักบรรทมเหนือที่บรรทมทั้ง ๔ จักทรงพระภุษาทั้ง ๔ คู่คราวเดียวกันก็หาไม่ได้ การที่พระองค์ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาไม่ควร เพราะขึ้นชื่อว่าตัณหานี้ เมื่อเจริญย่อมไม่ให้เพื่อพ้นจากอบายทั้ง ๔" แล้วถวายเป็นธรรมเทศนาแด่พระราชานั้น ด้วยพระคาถา ๘ คาถา . . . เพราะเหตุนั้น กุลบุตรพึงปฏิบัติ ละโลภะเป็นต้นเสีย เพราะว่า เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ย่อมอาจเพื่อบรรลุนิพพานได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ในมัลลสูตร^๖ ว่า

“ก็ผู้ใดละโลภะได้ ไม่ทะยานในอารมณ์ที่เป็นเหตุแห่งโลภะ ความโลภะจะถูกอริยมรรคละได้เด็ดขาดจากผู้นั้น เหมือนหยาดน้ำกลิ้งตกไปจากใบบัว ฉะนั้น

ส่วนผู้ใดละโทสะได้ ไม่ขัดเคืองในอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง โทสะจะถูกอริยมรรคละได้เด็ดขาดจากผู้นั้น เหมือนผลตาลสุกหลุดจากขั้ว ฉะนั้น

ส่วนผู้ใดละโมหะได้ ไม่ลุ่มหลงในอารมณ์อันเป็นเหตุแห่งความหลง ผู้นั้นย่อมกำจัดโมหะทั้งหมดได้เด็ดขาด เหมือนดวงอาทิตย์กำจัดความมืด ฉะนั้น”

จากตัวอย่างในมังคลัตถปิณีเรื่องดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เมื่อความโลภเข้าครอบงำจิตใจของบุคคล ก็สามารถคิดหรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นได้ ทำให้เกิดการเบียดเบียนขึ้นในสังคม เบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนบุคคลอื่นให้ได้รับความเดือดร้อนทั้งร่างกายและจิตใจ

๓) การล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต เรื่องโทสะ

เมื่อบุคคลเพียรระวังไม่ให้ต้นเหตุแห่งกรรมเกิดขึ้นภายในจิตใจ ด้วยความอดทน อดกลั้น ย่อมไม่ล่วงละเมิดข้อศีล ต่อเมื่อบุคคลถูกกระทบด้วยสิ่งเร้าอันก่อให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ อาจทำให้บุคคลกระทำล่วงละเมิดศีล ดังตัวอย่างการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต

^๖ พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๘/๔๕๗-๔๕๘.

(๓.๑) ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ กกจูฬสูตร เรื่องนางเวเทหิกา บันดาลโทสะ^๗ ปรากฏความดังนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคย มีมาแล้ว ในกรุงสาวัตถี ได้มีหญิงแม่เรือนชื่อเวเทหิกา เธอมีกิตติศัพท์อันงามขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า ‘หญิงแม่เรือนชื่อเวเทหิกาเป็นคนเรียบร้อย เจียมตน ใจเย็น และเธอมีสาวใช้ชื่อกาลี เป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้าน จัดการงานดี’

ต่อมา สาวใช้ชื่อกาลีได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘กิตติศัพท์อันงามของหญิงของเราขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า ‘หญิงแม่เรือนชื่อเวเทหิกา เป็นคนเรียบร้อย เจียมตน ใจเย็น นายหญิงของเราไม่แสดงความโกรธที่มีอยู่ในภายในให้ปรากฏ หรือว่าหล่อนไม่มีความโกรธอยู่เลย หรือนายหญิงของเราไม่แสดงความโกรธที่มีอยู่ในภายในให้ปรากฏ เพราะเราจัดการงานทั้งหลายเรียบร้อยดี ไม่ใช่หล่อนไม่มีความโกรธ ทางที่ดี เราจะต้องทดลองนายหญิงดู’ วันรุ่งขึ้น นางกาลีก็แกล้งตื่นสาย

ฝ่ายหญิงแม่เรือนชื่อเวเทหิกาได้ตวาดสาวใช้ชื่อกาลีว่า ‘เฮ้ย นางกาลี’

นางกาลีขานรับว่า ‘อะไรเจ้าคะ นายหญิง’

นางเวเทหิกาถามว่า ‘เฮ้ย ทำไมจึงตื่นสาย’

นางกาลีตอบว่า ‘ไม่มีอะไรเจ้าคะ’

นางจึงกล่าวอีกว่า ‘เฮ้ย นางชาติชั่ว เมื่อไม่มีอะไร ทำไมจึงตื่นสาย’ แล้วโกรธไม่พอใจ ทำหน้านิ่วคิ้วขมวด

ลำดับนั้น นางกาลีได้คิดว่า ‘นายหญิงของเราไม่แสดงความโกรธที่มีอยู่ในภายในเท่านั้น ไม่ใช่หล่อนไม่มีความโกรธ ที่ไม่แสดงความโกรธที่มีอยู่ในภายในให้ปรากฏ ก็เพราะเราจัดการงานทั้งหลายเรียบร้อยดี ไม่ใช่หล่อนไม่มีความโกรธ ทางที่ดี เราจะต้องทดลองนายหญิงให้ยิ่งขึ้นไป’ ต่อมา นางกาลีก็ตื่นสายกว่าทุกวัน

... ฯลฯ ...

นางจึงกล่าวอีกว่า ‘เฮ้ย นางชาติชั่ว เมื่อไม่มีอะไร ทำไมจึงตื่นสายเล่า’ แล้วโกรธจัดคว้าลิ้มประตู่ขว้างศีรษะ ปากก็ด่าว่า ‘ข้าจะตีหัวเอ็งให้แตก’

คราวนั้น นางกาลีหัวแตกมีเลือดไหลโชก เทียวโพนทะนาแก่คนบ้านใกล้เคียงว่า ‘พ่อคุณแม่คุณทั้งหลาย ขอเชิญดูการกระทำของคนเรียบร้อย เจียมตนใจเย็นเถิด นางโกรธไม่พอใจว่าตื่นสาย จึงคว้าลิ้มประตู่ขว้างศีรษะของสาวใช้คนหนึ่ง ปากก็ด่าว่า ‘ข้าจะตีหัวเอ็งให้แตก’ ...

พระสูตรดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า หญิงแม่เรือนชื่อเวเทหิกา ผู้มีปกติเป็นคนเรียบร้อย เจียมตน ใจเย็น ถูกสาวใช้ชื่อกาลิตดสอบว่า การเจียมตน ใจเย็นของนายหญิง ที่ไม่แสดงความโกรธที่มีอยู่ในภายในให้ปรากฏ เป็นเพราะไม่มีความโกรธอยู่เลย หรือว่า ไม่แสดงความโกรธที่มีอยู่ในภายในให้ปรากฏ เพราะการงานทั้งหลายเรียบร้อยดี ไม่ใช่ไม่มีความโกรธ ในครั้งแรก นางกาลีจึงทดสอบด้วย

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๖/๒๓๗-๒๓๘.

การตื่นสาย เว้นจากการทำงาน ทำให้นางเวเทหิกาโกรธ ไม่พอใจ มีหน้าнівิ้วขมวด ครั้งที่สอง นางเวเทหิกาโกรธ ไม่พอใจ แล้วแผดเสียงด้วยความขุ่นเคือง และครั้งที่สามนางเวเทหิกาโกรธจัด คว่า ลืมประตูว่างศีรษะนางกาลิ ปากก็ดำ่ว่า ข้าจะตีหัวเอ็งให้แตก

ตัวอย่างดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ในสภาวะปกตินางเวเทหิกาเป็นคนเรียบร้อย ใจเย็นจริง พยายามระวังไม่ให้ล่วงละเมิดข้อศีล แต่ครั้งเมื่อถูกรบกวนด้วยสิ่งที่ไม่น่าพอใจ คือเหตุเกิดจากนาง กาลิสาวใช้ไม่ทำงานให้เรียบร้อยและยังกล่าวจาจอนไม่น่าฟังพอใจ ทำให้นางเวเทหิกาบั่นดาล โทสะทำร้ายร่างกายนางกาลิพร้อมกับด่าว่าอย่างรุนแรง เพราะเหตุแห่งโทสะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ จึง ทำให้นางเวเทหิกาขว้างปาสิ่งของใส่บุคคลอื่นให้ได้รับบาดเจ็บ นับเป็นความพยายามกระทำ ปาณาติบาตด้วยเหตุจากโทสะ

(๓.๒) เรื่องสุนัขขัตตลิจฉวีในอดีตชาติ ดังนี้ สุนัขขัตตลิจฉวีในอดีตชาติเกิดเป็นบุรุษผู้มี เภสสถานอยู่ใกล้พระวิหาร ขณะใกล้ค่ำวันหนึ่ง เมื่อเขาอาบน้ำอยู่ที่ทำน้าหน้าบ้านของตนเอง เขาแล เห็นสามเณรน้อยโดยสารเรือผ่านมา มีจิตคิดจะแกล้งสามเณรน้อยเล่น จึงเอามือกวักน้ำสาตไปที่เรือ ของสามเณรน้อย สามเณรน้อย เบี่ยงกายหลบทำให้เรือล่ม ด้วยความกลัวมรณภัย สามเณรน้อยรีบ ว่ายน้ำขึ้นฝั่งพร้อมตะโกน คำหยาบใส่หน้าบุรุษนั้น ทำให้เขาบังเกิดความโกรธเข้าไปตบหูสามเณร น้อย ๒-๓ ที ก่อนจะช่วยสามเณรน้อยขึ้นสู่ริมฝั่ง^๔

จากตัวอย่างข้างต้น ผู้วิจัยพิจารณาว่า สุนัขขัตตลิจฉวีในอดีตชาติ เมื่อถูกรบกวนด้วยวาจา หยาบคาย ไม่น่าฟัง จึงบันดาลโทสะทำร้ายสามเณรน้อย เพราะเหตุแห่งโทสะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ จึงทำให้บุรุษนั้นทำร้ายบุคคลอื่น นับเป็นความพยายามกระทำปาณาติบาตด้วยเหตุจากโทสะ

๔) การล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต เรื่องโมหะ

ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสก์ เรื่องอังคุลิมาลสูตร ว่าด้วยโจร ชื่อองคุลิมาล พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดโจรองคุลิมาล^๕ ปรากฏความสำคัญ ดังนี้

. . . ข้าแต่พระสมณะ อย่าเสด็จไปทางนั้น ในทางนั้นมีโจรชื่อองคุลิมาล เป็นคน หยาบฆ่า มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ชอบฆ่าคน ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย โจรองคุลิมาล นั้น ก่อกวนชาวบ้านบ้าง ขาวนิคมบ้าง ชาวชนบทบ้าง ให้เดือดร้อนไปทั่ว เขาเช่นฆ่า มนุษย์ แล้วตัดเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงมาลัยสวมไว้ . . .

จากตัวอย่างดังกล่าว ผู้วิจัยพิจารณาว่า โจรองคุลิมาลหลงเชื่อและปฏิบัติตามคำสั่งของ อาจารย์ทิดาปาโมกข์ ผู้ประสงค์ความหายณะแห่งอหิงสกุमार จึงกล่าวคำสั่งอันหยาบฆ่าให้อหิงสกุ

^๔ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), **กรรมทีปนี เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมกาย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๗.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๗/๔๒๑-๔๓๓.

กุมารฆ่าคนแล้วตัดนิ้วมือให้ครบ ๑,๐๐๐ คน เพื่อนำมาประกอบศิลปศาสตร์ นับเป็นการกระทำ ปาณาติบาตด้วยเหตุ จากโมหะ

ด้วยตัวอย่างข้างต้นทั้งหมดที่ยกมา แสดงให้เห็นว่า เมื่อบุคคลไม่อดทนอดกลั้นต่อสิ่งเร้าที่ เข้ามากระทบ ปลอ่ยให้โลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำจิตใจ ย่อมสามารถกระทำล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อ ที่ ๑ ให้สำเร็จลงได้

๔.๑.๒ ขั้นตอนกับการสกัดกั้นการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต

เมื่อบุคคลถูกกระทบด้วยสิ่งเร้าอันก่อให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ บุคคลจึงกระทำล่วง ละเมิดศีล ซึ่งสามารถนำขั้นตีมานับสนุนการรักษาศีลข้อปาณาติบาต เพื่อสกัดกั้นมิให้ประพฤติล่วง ละเมิดศีล ด้วยการอดทน อดกลั้น ระงับความคิด ความพยายามที่จะก้าวล่วงสิกขาบทของศีลข้อ ปาณาติบาต แต่ครั้งเมื่อประสบกับสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นเหตุแห่งการล่วงละเมิด นับเป็นการอดทน อดกลั้น สะกดข่มอารมณ์และความรู้สึกที่ไม่ดี เป็นการหยุดความคิดที่จะกระทำ ล่วงละเมิดในช่วงขณะเวลานั้น เพื่อให้ความคิดที่จะกระทำการล่วงละเมิดเบาบางลง จากนั้น จึงนำ หลักธรรมอื่นมาสนับสนุนให้เว้นจากการล่วงละเมิดข้อศีลได้อย่างเด็ดขาด เช่น

๑) นำปัญญามาพิจารณาให้เห็นถึงโทษของการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาตและอนิสสํ ของ การรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ รวมถึงเวรภัยที่อาจก่อให้เกิดขึ้นถ้าประพฤติล่วงละเมิดศีลข้อ ปาณาติบาต

๒) นำสติสัมปชัญญะมาทำความรู้สึกตัวและตระหนักในสิ่งที่กำลังคิด กำลังกระทำให้การ ล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต เพื่อความไม่ประมาทพลาดพลั้ง เว้นจากการล่วงละเมิดอันจะก่อให้เกิด โทษแก่ตนเองและผู้อื่น

๓) นำhiri โอตตปปะมาตระหนักถึงบาปกรรมที่จะเกิดขึ้นในภายหลัง ถ้ากระทำล่วงละเมิด ศีล ๕ ข้อที่ ๑ ย่อมทำให้ไม่กล้าประพฤติล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต

๔) นำขันติ โสรัจจะมาแสดงอาการสงบระงับ เป็นขันติที่ประกอบด้วยความสงบเรียบร้อย ทางกาย ทางวาจา เพื่อเว้นการประพฤติล่วงละเมิดศีลปาณาติบาต

ทำให้ผู้วิจัยพิจารณาเกี่ยวกับเรื่อง ขั้นตอนการสกัดกั้นการล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ ได้ ดังนี้

๑) ขั้นตอนการสกัดกั้นการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต เมื่อปรากฏเหตุแห่งปาณาติบาต คือ โลภะ โทสะ โมหะ เช่น เมื่อบุคคลอื่นกล่าววาจาหยาบคาย หรือแสดงกิริยาก้าวร้าวล่วงเกิน ต่อ ตนเอง จึงบันดาลโทสะคิดทำร้ายบุคคลนั้น หรือบุคคลมีความคิดในทางที่สมควรเห็นการฆ่าสัตว์ ฆนทานสัตว์ เป็นการ เล่นสนุก บุคคลย่อมมีจิตคิดจะฆ่า และพยายามเพื่อฆ่าให้สัตว์นั้นตายลง อันเป็น องค์ประกอบแห่งปาณาติบาต การนำขั้นตีมาระงับเหตุแห่งปาณาติบาตที่เกิดขึ้น ด้วยการอดทนอด กลั้นสะกดข่มอารมณ์และความรู้สึกที่ต้องการจะฆ่าในช่วงขณะเวลานั้น เพื่อให้ความคิด ที่จะฆ่าเบา บางลง จากนั้นจึงนำหลักธรรมอื่นมาหยุดการกระทำปาณาติบาตนั้นโดยเด็ดขาด เช่น นำปัญญา มา พิจารณาไตร่ตรองเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นเพื่อหาเหตุผลที่ถูกต้องและแนวทางแก้ไขที่ชอบธรรม หรือ พิจารณาอนิสสํของการละเว้นจากปาณาติบาตและโทษของการกระทำปาณาติบาต อันจะก่อให้เกิด

หิริ โอตตปปะ เมื่อมีความละอายเกรงกลัวต่อบาป จิตที่คิดจะฆ่า ย่อมคลายลงด้วยความกลัวบาป ความพยายามในการฆ่าย่อมหายไป หรือแม้ขณะกำลังพยายามฆ่า ถ้าบุคคลนำขันติมาหยุดความพยายามนั้น แล้วนำปัญญามาพิจารณาถึงเวรภัยที่จะเกิดขึ้นสืบต่อไป ย่อมระงับความพยายามนั้นลงได้ ดังจะยกตัวอย่างมานำเสนอเกี่ยวกับเรื่อง ขันติกับการส่งเสริมการสกัดกั้นการล่วงละเมิดศีลข้อ ปาณาติบาต ดังต่อไปนี้

๑. เรื่องบุรุษผู้โชคดี^{๑๐}

บุรุษหนุ่มผู้หนึ่งเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างทำงานหนักได้ทรัพย์มากงังมาสก จึงนำไปฝังไว้ที่เชิงกำแพงเมืองริมประตูพระนครพาราณสีข้างทิศอุดร จากนั้นได้ย้ายไปรับจ้างในที่อื่น ๆ จนกระทั่งได้ภรรยา ครั้นถึงวันนักขัตฤกษ์ประจำของชาวเมือง ภรรยาจึงให้สามีเดินทางไปนำทรัพย์นั้นมาเพื่อเล่นมหรสพ เมื่อบุรุษนั้นเดินทางไปได้ ๖ โยชน์ เป็นเวลาเที่ยงวัน อากาศกำลังร้อนจัด แต่เขากลับเดินบนพื้นทรายผ่านหน้าพระลานหลวงอย่างมีความสุข พระเจ้าอุทยราชาธิบดีทรงทอดพระเนตรเห็น จึงให้ราชบุรุษไปเรียกบุรุษรับจ้างนั้น มาเพื่อสอบถาม ทำให้พระเจ้าอุทยราชาธิบดีทรงทราบว่า บุรุษนี้เป็นผู้มีปัญญา มีวาจาสัตย์ มีใจมั่นคง ไม่กลับกลอก ห้วนไหว จึงทรงแต่งตั้งให้เป็นพระราชapakครองราชสมบัติ ในกรุงพาราณสีครั้งหนึ่งและให้เป็นสหาย วันหนึ่งพระราชาทองสองพระองค์ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถในพระราชอุทยานเป็นการส่วนพระองค์ พระเจ้าอุทยราชาธิบดีทรงเอาพระเศียร หนุนตักของอัมมาสกกราชาเข้าสู่ในธรรมณัฏฐะ ขณะนั้นอัมมาสกกราชาอดิษฐ์บุรุษเชื้อใจได้เกิด ความคิดที่จะปลงพระชนม์ชีพพระเจ้าอุทยราชาธิบดี เพื่อเป็นพระราชาแต่เพียงผู้เดียว เมื่อเอื้อมหัตถ์หยิบพระขรรค์ขึ้นมาก็ได้พระสติ พระขรรค์พลันร่วงหล่นจากหัตถ์ เกิดความสลดสังเวชใจ ไม่วางใจในจิตของตนเอง อัมมาสกกราชาจึงได้ทรงปลุกพระเจ้าอุทยราชาธิบดีให้ตื่นบรรทม แล้วหมอบที่เบื้องพระยุคลบาท กราบทูลตามความเป็นจริง ซึ่งพระเจ้าอุทยราชาธิบดีมิได้ทรงถือโทษและยินดียกราชสมบัติให้แก่อัมมาสกกราชาทั้งหมด ทำให้อัมมาสกกราชาเกิดความละอายและสังเวชใจ จึงได้ทำพิธีถวายราชสมบัติคืนและมุ่งหน้าไปสู่หิมวันตประเทศบวชเป็นฤาษี

จากตัวอย่างดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยพิจารณาได้ว่า บุรุษผู้โชคดีนี้ นับเป็นผู้ประพฤตินั้นดี ธรรมเป็นคุณสมบัติประจำตัว เพราะด้วยความเป็นบุรุษเชื้อใจ ประกอบอาชีพรับจ้าง จึงต้องมีความอดทนต่อความลำบาก ตรากตรำทางกาย อันเกิดจากความเหนื่อยล้า จนกลายเป็นคุณสมบัติประจำตัว ดังที่แสดงให้เห็นด้วยการไม่ย่อท้อต่อการเดินทางไกลทั้ง ๆ ที่อากาศกำลังร้อนจัด อันเป็นความอดทนต่อความเหนื่อยล้าและความร้อน เพื่อไปนำทรัพย์เพียงเล็กน้อยที่เก็บรักษาไว้ มาให้ภรรยาเล่นมหรสพ แต่บุรุษผู้นี้ ยังไม่สามารถอดทน อดกลั้นต่อราคะ ความรักที่มีในภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งได้ ความอดทนอันเป็นคุณสมบัติประจำตัวของบุรุษผู้นี้ ได้เกื้อหนุน ส่งเสริมให้เขาสามารถรักษาความสัตย์ไว้ได้ ต่อเมื่อได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอัมมาสกกราชา ปกครองราชสมบัติ ในกรุงพาราณสีครั้งหนึ่งและให้เป็นสหายของพระเจ้าอุทยราชาธิบดี ขันติยังคงเป็นคุณสมบัติประจำตัวของบุรุษผู้นี้ เพราะเมื่ออัมมาสกกราชาเกิดความคิดที่จะปลงพระชนม์ชีพพระเจ้าอุทยราชาธิบดี เพื่อเป็นพระราชาแต่เพียงผู้เดียว ขันติยังคงทำหน้าที่ในการสกัดกั้นความคิดที่จะกระทำปาณาติบาต เพื่อให้สติ

^{๑๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมทิปนี เล่ม ๑, หน้า ๔๕-๕๑.

สัมปชัญญะได้ทำหน้าที่ระลึกถึงความรัก ความเมตตาที่พระเจ้าอุทธรราชาธิบดีทรงมีแก่ตนเอง จนเกิดความสดสังเวชใจ เพราะเหตุแห่งโลภะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ทำให้อหังมาสกราชาอาจระทำปาณาติบาต แต่ด้วยการนำขันติมาสกัดกันความคิดที่จะกระทำปาณาติบาตและนัสติ สัมปชัญญะมาระลึกรู้ในความรักความเมตตาที่ได้รับ จึงทำให้อหังมาสกราชางดเว้นจากการล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ ลงได้^{๑๑}

๒. เรื่องพญาช้างฉัททันต์^{๑๒}

ในพระชาติที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาช้างฉัททันต์ทรงประกอบด้วยชายาทั้งสอง คือ นางพังมหาสุกัถาและนางพังจุฬสุกัถา ด้วยความเข้าใจผิดคิดว่าสามีลำเอียง ขาดความเที่ยงธรรม นางพังจุฬสุกัถาจึงผูกใจเจ็บ จนกระทั่งถึงแก่ความตายและด้วยผลบุญที่ถวายทานแก่พระปัจเจกพระพุทธเจ้า นางจึงสำเร็จสมความปรารถนา เป็นสมเด็จพะสุกัถาบรมราชินีนาถ ผู้เป็นที่รักยิ่งแห่งพระราชสวามี อดีตพระชายาของพญาช้าง มีความอาฆาตพญาช้าง จึงประสงค์ฆ่าพญาช้างฉัททันต์ ได้สั่งให้นายพรานลอบทำร้ายพญาช้างเพื่อหวังฆ่าพญาช้างต่อเมื่อพญาช้างแลเห็นนายพรานผู้ทำร้าย ด้วยความเจ็บปวด จึงคิดจะทำร้ายให้นายพรานถึงแก่ความตาย แต่เมื่อระลึกถึงศีลที่ทรงรักษาจึงงดเว้นจากการละเมิดศีลนั้นได้

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยพิจารณาได้ว่า แม้พญาช้างโพธิสัตว์จะถูกทำร้ายจนจนจะสิ้นชีวิต ยังสามารถอดทน อดกลั้นต่อความโกรธที่มีต่อนายพรานผู้ทำร้ายพระองค์ ไม่ประพฤติล่วงละเมิดศีลที่รักษาไว้ดีแล้ว เพราะเหตุแห่งโทสะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ อันอาจทำให้พญาช้างโพธิสัตว์กระทำปาณาติบาต แต่ด้วยการนำขันติมาสกัดกันความคิดที่จะกระทำปาณาติบาต เพื่อให้เกิดสติ สัมปชัญญะระลึกถึงศีลที่รักษา จึงทำให้พญาช้างโพธิสัตว์งดเว้นจากการล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ ลงได้^{๑๓}

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า เมื่อปรากฏเหตุแห่งปาณาติบาต คือ โลภะ โทสะ โมหะ ทำให้บุคคลเกิดความคิดในการกระทำปาณาติบาต หรือความพยายามในการกระทำปาณาติบาต ถ้าบุคคลนำขันติมาอดทนอดกลั้นสะกดข่มอารมณ์และความรู้สึก เพื่อให้ความคิดความพยายามนั้นคลายลง จากนั้นจึงนำหลักธรรมอื่นมาหยุดการกระทำปาณาติบาตนั้นโดยเด็ดขาด ย่อมสามารถสกัดกั้นการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาตไว้ได้

๔.๒ ขันติกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ศีลเป็นธรรม

การรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรม เป็นการรักษาศีลข้อปาณาติบาตเพื่อความดี ความสมบูรณ์ มีความประพฤติดีงาม สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรม ต้องการผลบุญสำหรับเป็น

^{๑๑} ศิริวรรณ คำบัว, “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๘๑.

^{๑๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *กรรมที่ปณี เล่ม ๑*, หน้า ๒๔-๒๘.

^{๑๓} ศิริวรรณ คำบัว, “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๘๒.

ฐานรองรับกุศลธรรม ที่ยิ่งขึ้นไป จนกระทั่งเป็นการพัฒนาตนเองไปสู่ระดับที่สูงยิ่งขึ้น ทำให้ผู้วิจัย
จำแนกการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมได้ ๒ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ การรักษาศีลปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อผลบุญ เป็นการรักษาศีลข้อ
ปาณาติบาตที่มีความประพฤติดังาม สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรม อันจะเป็นฐานรองรับกุศลธรรมให้
ยิ่งขึ้นไป

ระดับที่ ๒ การรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อธรรม เป็นการรักษาศีลข้อ
ปาณาติบาต ในแง่ความประพฤติอย่างสูง เพื่อการพัฒนาตนเองไปสู่ระดับที่สูงยิ่งขึ้น

การรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรม จำแนกได้ ๒ ระดับ ดังนี้ การพิจารณา
ขั้นต้นในแง่ของการส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ที่ศีลเป็นธรรม ผู้วิจัยจึงแยกพิจารณาเป็น ๒
กรณี ดังนี้

๑) ขั้นต้นกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อผลบุญ เป็นการนำขั้นต้น
สำหรับการดำรงชีวิตประจำวันมาเป็นคุณธรรมส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ด้วยการอดทน
อดกลั้น สำนวณระวังมิให้ล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต เพื่อให้เกิดความสะอาดทางกาย ทางวาจา
รวมถึงสามารถนำหลักธรรมอื่นมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ให้มีประสิทธิภาพ ร่วมกับขั้นต้น
ได้ด้วย เช่น เบญจ-ธรรม ขรวาสาธรรม

๒) ขั้นต้นกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อธรรม เป็นการนำขั้นต้น
สำหรับ การพัฒนาตนไปสู่ความดีงามมาเป็นคุณธรรมส่งเสริมหลักธรรมอื่น เช่น ทศบารมี ไตรสิกขา
เพื่อพัฒนาให้ศีลข้อปาณาติบาตไปสู่ความประพฤติอย่างสูง ด้วยการอดทนอดกลั้นเพื่อละโลกะ โทสะ
โมหะ ไม่ให้เกิดขึ้น โดยอาการของขั้นต้นที่ประกอบด้วย ความสละยม สมดังลักษณะแห่งขั้นต้น โสรัจจะ

ซึ่งลักษณะของขั้นต้นในแง่ของการส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ที่ศีลเป็นธรรม ทั้ง ๒
กรณี สามารถพิจารณาได้ ดังนี้^{๑๔}

๔.๒.๑ ขั้นต้นกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ศีลธรรมเพื่อพัฒนาบุญ

ขั้นต้นกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อผลบุญ เป็นการนำ
ขั้นต้นสำหรับการดำรงชีวิตประจำวันมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาต พิจารณาข้อศีลเป็นธรรมที่
ควรประพฤติ ไม่ควรล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา เมื่อบุคคลมีเจตนาที่จะรักษาศีลข้อปาณาติบาต จึง
นำขั้นต้นมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ให้มั่นคง ด้วยการอดทน อดกลั้นสำรวมกาย วาจา มิ
ให้ล่วงละเมิดสิกขาบท เป็นการนำขั้นต้นในแง่ที่เป็นคุณธรรมมาสนับสนุนการรักษาศีลข้อปาณาติบาต
ในขณะเดียวกัน ไม่แสดงความโกรธที่มีภายในให้ปรากฏออกมาด้วยอาการสำรวม อันแสดงถึงขั้นต้นใน
แง่ที่เป็นศีลธรรม ประกอบด้วยอาการสำรวม หรือการสังวร ดังแสดงในสังวร ๕ ประการ ดังนี้

๑. ปาฏิโมกขสังวร คือ พระภิกษุผู้ไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา สำนวณในปาติโมกข์

๒. สติสังวร คือ พระภิกษุผู้รักษานินทรีย์ ย่อมไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา

๓. ญาณสังวร คือ พระภิกษุผู้ละกิเลสด้วยปัญญา ย่อมไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา
รวมถึงใช้ปัญญาพิจารณาในการเสพปัจจัย อันจะส่งผลให้ไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙๐.

๔. **ขันติสังวร** คือ พระภิกษุผู้อดทนต่อความหนาว ต่อความร้อน เป็นต้น ย่อมไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา

๕. **วิริยสังวร** คือ พระภิกษุผู้ไม่ให้งามวิตกซึ่งเกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ล่วงละเมิด ทางกาย ทางวาจา รวมถึงความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ อันจะส่งผลให้ไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา^{๑๕}

การสำรวมด้วยอาการต่าง ๆ ย่อมก่อให้เกิดความเพียรระวัง รักษาความประพฤติให้อยู่ภายในกรอบของศีลข้อปาณาติบาต ไม่ล่วงละเมิดข้อศีลข้อปาณาติบาต จึงยกระดับจากศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่เป็นวินัย เพื่อการประพฤติดังตามข้อบัญญัติ นำสู่ศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่เป็นคุณธรรม ที่ประกอบด้วย ความบริสุทธิ์บริบูรณ์แห่งกาย วาจา และขันติย่อมสมบูรณ์ทั้งในแง่ที่เป็นคุณธรรม และศีลธรรม นอกจากนี้ สามารถนำหลักธรรมอื่นมาส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ให้มีประสิทธิภาพพร้อมกับขันติได้ด้วย เช่น

๑) **เบญจธรรม** ศีลที่สมบูรณ์ต้องประกอบด้วยธรรม เบญจศีล เบญจธรรมจึงสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน ศีลข้อปาณาติบาต เมื่อเว้นจากปาณาติบาต ไม่ทำร้ายชีวิตคนและสัตว์เดรัจฉาน ควรประกอบด้วย ความเมตตา กรุณา เพราะเมื่อมีความรักและความสงสารใน ชีวิตคนและสัตว์อื่นแล้ว ย่อมไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น

๒) **ฆราวาสธรรม** แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน เพื่อควบคุมสมาชิกของสังคม ไม่ให้ล่วงละเมิดซึ่งกันและกัน ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เมื่อพิจารณาถึงเป้าประสงค์แห่งฆราวาสธรรม ฆราวาสธรรมเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ศีลข้อปาณาติบาต เจริญงอกงาม เป็นศีลที่สมบูรณ์ ทั้งวินัยและธรรม เพราะส่งเสริมธรรมให้เจริญขึ้นเคียงคู่กับศีลข้อปาณาติบาต ที่คอยควบคุมความประพฤติไม่ให้ล่วงละเมิดและขันติย่อมได้รับการพัฒนาให้เป็นขันติที่ประกอบด้วย ความสงบเย็นอันเป็นลักษณะของขันติ โสรจจะ

การศึกษาขันติกับการรักษาศีล ๕ ข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อผลบุญในสังคม ปัจจุบันของบุคคลที่พยายามทำความดีในด้านต่าง ๆ จนปรากฏเป็นข่าวได้รับ การยกย่องความดีในแต่ละข้อมาพิจารณา ทำให้ผู้วิจัยพบว่า กรณีการทำความดี อันจะส่งเสริมผู้ประพฤติดีให้เป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ทั้งในแง่ที่เป็นวินัยและธรรม เพราะคนที่ทำความดี ย่อมประกอบด้วยพื้นฐานความประพฤติที่ดี เว้นจากการประพฤติล่วงละเมิดทั้งทางกาย ทางวาจา ทั้ง ๆ ที่ต้องพบกับเหตุอันก่อให้เกิดโทษ โทสะ โมหะ อันอาจบันดาลให้กระทำล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ แต่บุคคลเหล่านั้น สามารถอดทนอดกลั้นต่อโทษ โทสะ โมหะที่เกิดขึ้น จดเว้นการกระทำ ล่วงละเมิด รวมถึงเป็นบุคคลที่มีความอดทนอดกลั้นต่อความลำบากตรากตรำทางกาย ความหนาว ความร้อน ในขณะเดียวกันความดีงามภายในจิตใจของบุคคลเหล่านั้นย่อมเจริญงอกงามขึ้น พร้อมกัน ทั้งความเมตตา กรุณา ความเสียสละ จึงสามารถกระทำความดีงาม ด้วยกรณีที่แตกต่างกัน เมื่อสังคมประกอบด้วยปัจเจกบุคคลที่มีความ

^{๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรค** แปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔-๑๕. อ้างใน ศิริวรรณ คำบัว, “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๙๐.

เรียบร้อยดีงาม สังคมย่อมพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นการก่อคุณให้หลักหลักธรรมข้ออื่นตามมาด้วย อาทิ โสรัจจะ ดังแสดงในมหาปริณิพพานสูตร ดังนี้ “สมาธิอันบุคคลอบรม โดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรม โดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมี ผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรม โดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบ”^{๑๖} อันเป็นการดำเนินตามอริยมรรคที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระภิกษุในธรรมวินัย โดยอาศัยศีลเป็นพื้นฐานเป็นข้อบัญญัติเพื่อควบคุมความประพฤติให้ปราศจากอกุศลและส่งเสริมกุศลให้เจริญ โดยหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับศีล ได้แก่ ๑) หลักธรรมที่เป็นรากฐานในการรักษาศีล ๕ คือ หิริ โอตตปปะ ๒) หลักธรรมที่สนับสนุนการรักษาศีล ๕ คือ สติ สัมปชัญญะ ชันติกับโสรัจจะ ๓) หลักธรรมที่เป็นเครื่องมือในการรักษาศีล ๕ คือ ทมะ สังวร ปหานะ ๔) หลักธรรมที่เป็นกำลังหล่อเลี้ยงศีล ๕ คือ สังขะ จาคะ ความนับถือตนเอง ๕) หลักธรรมที่ก่อให้เกิดศีล ๕ ระดับสูง คือ ปัญญา เมื่อองค์มรรคระดับศีล คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ บริบูรณ์ดีแล้ว ย่อมส่งเสริมให้การดำเนินตามองค์มรรคระดับสมาธิ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เจริญขึ้น เพื่อก้าวเข้าสู่องค์มรรคระดับปัญญา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เพื่อการบรรลุธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ในสภาวะปกติบุคคลย่อมประพฤติตนอยู่ภายในกรอบของศีลข้อปาณาติบาต ด้วยการอดทน อดกลั้น สวรรวมกาย วาจา มิให้ล่วงละเมิดสิกขาบท อันจะส่งผลให้ศีลข้อปาณาติบาตสมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรม ต่อเมื่อบุคคลถูกกระทบด้วยสิ่งเร้าต่าง ๆ อันก่อให้เกิดต้นเหตุแห่งกรรม คือ โลภะ โทสะ โมหะ บุคคลย่อมอดทน อดกลั้นต่อโลภะ โทสะ โมหะที่เกิดขึ้น ด้วยอาการอดทน อดกลั้น สวรรวม ไม่แสดงความหวั่นไหว สั่นคลอนออกมาภายนอก ปราศจากอาการ หรือความคิดในการที่จะกระทำล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต ทำให้สามารถรักษาศีลข้อปาณาติบาตได้อย่างมั่นคงและสมบูรณ์ด้วยลักษณะแห่งวินัยและธรรม นอกจากการนำขั้นตีสมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตแล้ว ยังสามารถนำหลักธรรมอื่นมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตร่วมกับขั้นตีสได้อีกด้วย ซึ่งขั้นตีสกับการส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาต สามารถพิจารณาได้ ดังนี้

๑) ขั้นตีสกับการส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาต เมื่อปรากฏเหตุแห่งปาณาติบาต คือ โลภะ โทสะ โมหะ บุคคลย่อมอดทน อดกลั้นสวรรวมต่อโลภะ โทสะ โมหะที่เกิดขึ้น ด้วยอาการอดทน อดกลั้นสวรรวม ไม่แสดงความหวั่นไหว สั่นคลอนออกมาภายนอก ปราศจากอาการ หรือความคิดในการที่จะกระทำปาณาติบาต ในขณะที่เดียวกัน ควรนำเมตตา กรุณามาตั้งความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญ และมีความสงสาร คิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ เพื่อส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น เมื่อบุคคลถูกตำหนิด้วยคำหยาบคาย จนบังเกิดความโกรธต่อผู้ที่มาตำหนิตนเอง เมื่อมีความโกรธเกิดขึ้นภายในจิตใจ บุคคลย่อมอดทน อดกลั้นต่อความโกรธนั้น เพื่อไม่ล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาตอันมีมูลเหตุจากโทสะ จากนั้น ควรพิจารณาสาเหตุที่บุคคลอื่นกระทำเช่นนั้นด้วยเมตตา เช่น อาจเกิดจากความเข้าใจผิด หรือเขาผู้นั้นอาจกำลังมีความทุกข์ มีโทสะมาก

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๘๘.

ย่อมไม่ควรโกรธตอบและควรเมตตาสงสารเขาผู้นั้น^{๑๗} ดังตัวอย่างขันติกับการส่งเสริมการรักษาศีลข้อ ปาณาติบาต ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ตักนิบาต เรื่องมหัสชาดก ว่าด้วยลิง กับกระป๋อ^{๑๘} ความปรากฏดังนี้

(รุกขเทวดาได้กล่าวกับกระป๋อโพธิสัตว์ว่า)
 เพราะมุ่งหมายประโยชน์อะไรต่อลิงผู้มีจิตกลับกลอก
 มีปกติประทุษร้ายมิตร ท่านจึงอดกลั้นทุกขนี้ไว้
 เหมือนคนอดกลั้นต่อเจ้านาย
 ผู้ให้สิ่งที่ต้องการได้ทุกอย่าง
 ท่านจงชีวิตมันเสีย จงเหยียบมัน
 ถ้าไม่ปรามมันไว้บ้าง
 พวกสัตว์เริงก็จะพึงเบียดเบียนหนักยิ่งขึ้น
 (กระป๋อโพธิสัตว์กล่าวว่า)
 ก็เมื่อเจ้าลิงตัวนี้เข้าใจว่ากระป๋อตัวอื่นเหมือนข้าพเจ้า
 จักกระทำอนาจารอย่างนี้
 กระป๋อเหล่านั้นก็จักฆ่ามันเสียในที่นั้น
 ข้าพเจ้าจักพ้นจากปาณาติบาต

จากตัวอย่างดังกล่าว ผู้วิจัยพิจารณาว่า แม้กระป๋อโพธิสัตว์จะถูกประทุษร้ายด้วยลิงผู้มี กำลังน้อยกว่า แต่กระป๋อโพธิสัตว์ยอมอดทน อดกลั้น ไม่ล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต เป็นการนำ ขันติมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตให้ศีลมั่นคง ด้วยการอดทน อดกลั้นต่อโทสะที่บังเกิดขึ้น ไม่แสดงความโกรธออกมาภายนอกให้ปรากฏ แสดงอาการสำรวมกาย วาจา สงบเสงี่ยม เรียบร้อยเพื่อ ศีลที่สมบูรณ์ นับเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า เมื่อปรากฏเหตุแห่งปาณาติบาต คือ โลภะ โทสะ โมหะ อันอาจทำให้บุคคลเกิดความคิดในการกระทำปาณาติบาต ถ้าบุคคลนำขันติมาอดทน อดกลั้นต่อ อารมณ์ความรู้สึก ที่เกิดขึ้น ด้วยอาการสำรวม ย่อมสามารถระงับข่มโลภะ โทสะ โมหะเหล่านั้นไว้ ภายใน ไม่แสดงออกมาภายนอก รวมถึงสามารถนำหลักธรรมอื่นมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อ ปาณาติบาต ให้เป็นศีลที่สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรมได้ด้วย

๔.๒.๒ ขันติกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ศีลธรรมเพื่อธรรม

ขันติกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อธรรม เป็นการนำขันติ สำหรับ การพัฒนานตนไปสู่ความดีงาม มาเป็นคุณธรรมส่งเสริมหลักธรรมอื่น เช่น ทศบารมี ไตรสิกขา เพื่อพัฒนาศีล ๕ ไปสู่ความประพฤติอย่างสูง พิจารณาข้อศีลเป็นธรรมที่ควรประพฤติ เพื่อความ บริสุทธิ์บริบูรณ์ เมื่อบุคคลมีเจตนาที่จะรักษาศีลข้อปาณาติบาต ย่อมนำขันติมาอดทน อดกลั้นมิให้ โลภะ โทสะ โมหะเกิดขึ้น ด้วยใจที่ได้รับการฝึกแล้ว มีความชื่นบานแจ่มใส มั่นคง ไม่มีอารมณ์อะไรมา

^{๑๗} ศิริวรรณ คำบัว, “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๙๒.

^{๑๘} ขุ.ชา.ติก. (ไทย) ๒๗/๘๒-๘๔/๑๓๘-๑๓๙.

กระทบกระทั่งได้ แสดงถึงความสงบเรียบร้อยแห่งกาย วาจาและใจ ด้วยอาการสงบเสงี่ยมสมดังลักษณะแห่งขันติและโสรจจะ ทำให้ขันติย่อมสมบูรณ์ทั้งในแง่ที่เป็นคุณธรรมและศีลธรรม จนกระทั่งกลายเป็นขันติบาร์มี แสดงถึงระดับของขันติที่พัฒนายิ่งขึ้นในกรณีต่าง ๆ ดังปรากฏในพระสูตรตันปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ปุณโณวาทสูตร ว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระปุณณะ^{๑๙} ความสำคัญ ดังนี้

“ปุณณะ พวกภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทเป็นคนดุร้ายนัก พวกภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทเป็นคนหยาบคายนัก ถ้าพวกภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทจกดำ บริภาษเธอในเรื่องนี้ เธอจักคิดทำอะไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทจกดำ บริภาษข้าพระองค์ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทเหล่านี้ดีหนอ ภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยฝ่ามือ’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ปุณณะ ถ้าพวกภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทจกประหารเธอด้วยฝ่ามือ ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร”

... ฯลฯ ...

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกภิกษุชาวสุนาปรัตชนบทจกปลงชีวิตข้าพระองค์ด้วยศัสตราที่คม ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘พระสาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นอึดอัด ระอา รังเกียจอยู่ด้วยร่างกายและชีวิต แสวงหาศัสตราเครื่องปลงชีวิตก็มีอยู่ เราได้ศัสตราเครื่องปลงชีวิตที่ไม่ได้แสวงหาเลย’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ดีละ ดีละ ปุณณะ เธอประกอบด้วยความข่มใจและความสงบใจ^{๒๐} นี้ จักสามารถอยู่ในสุนาปรัตชนบทได้ ปุณณะ เธอรู้เวลาอันสมควรในบัดนี้เถิด”

ในพระสูตรนี้ กล่าวโดยสรุปใจความสำคัญได้ดังนี้

๑. อุดหนุนต่อคำดำว้า
๒. อุดหนุนต่อการทำร้ายด้วยฝ่ามือ
๓. อุดหนุนต่อการประหารด้วยก้อนดิน
๔. อุดหนุนต่อการประหารด้วยศัสตรา
๕. อุดหนุนแม้การฆ่าด้วยศัสตราที่คม ด้วยการสำรวม

^{๑๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๖-๓๔๗/๔๔๙-๔๕๐.

^{๒๐} **ความข่มใจ** (ทมะ) ในที่นี้เป็นชื่อแห่งความสำรวมอินทรีย์ เป็นต้น อนึ่ง ความสำรวมอินทรีย์ ท่านอธิบายว่า ถูกข่มไว้ด้วยสัจจะแล้วจึงเข้าถึงการข่มใจ ผู้ประกอบด้วยความข่มใจและสงบใจชื่อว่าผู้ถึงที่สุดพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์ ส่วน **ความสงบใจ** (อุปสมะ) เป็นไวพจน์ของความข่มใจ

ดังนั้น บุคคลที่รักษาศิลข้อปาณาติบาต ในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อธรรม ย่อมประพฤติน บิริสุทธิ์บริบูรณ์ อยู่ภายในกรอบของศีลข้อปาณาติบาต ที่สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรม ต่อเมื่อถูกกระทบ ด้วยสิ่งเร้าต่าง ๆ อันอาจ ทำให้ปรากฏต้นเหตุแห่งกรรม คือ โลภะ โทสะ โมหะ บุคคลย่อมอดทนอด กลั้นเพื่อละโลภะ โทสะ โมหะ มิให้เกิดขึ้น ด้วยอาการสำรวมไม่แสดงความหวั่นไหวสั่นคลอนออกมา ภายนอก ในขณะที่ภายในสงบระงับ ด้วยหลักธรรมอื่นที่เจริญขึ้นพร้อมกัน อันจะยังผลให้บุคคล สามารถละ โลภะ โทสะ โมหะ ได้อย่างเด็ดขาด ส่งผลให้ศีลข้อปาณาติบาต กลายเป็นธรรมที่สมบูรณ์ ด้วยบารมีทั้งหลายที่เจริญขึ้น ชันติจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่ส่งเสริมการบำเพ็ญคุณธรรมอื่นให้เจริญ งอกงาม ดังการบำเพ็ญบารมีขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๑๐ ประการ ที่แต่ละบารมีย่อม สนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันให้เจริญขึ้นเป็นลำดับ อันจะพัฒนาไปสู่ความประพฤติดอย่างสูง เกี่ยวกับ เรื่องของ ชันติเพื่อการพัฒนาการรักษาศิลข้อปาณาติบาต เมื่อปรากฏต้นเหตุแห่งปาณาติบาต คือ โลภะ โทสะ โมหะ บุคคลย่อมอดทนอดกลั้นเพื่อละโลภะ โทสะ โมหะ ด้วยอาการสำรวม ไม่แสดง ความหวั่นไหวสั่นคลอนออกมาภายนอก ปราศจากอาการหรือความคิดในการที่จะกระทำปาณาติบาต ในขณะที่ภายในสงบระงับด้วยคุณธรรมอื่นที่เจริญขึ้น จนทำให้บุคคลสามารถ ละโลภะ โทสะ โมหะ ได้อย่างเด็ดขาด ส่งผลให้ศีลข้อปาณาติบาต กลายเป็นธรรมที่สมบูรณ์และพัฒนาไปสู่ความประพฤติ อย่างสูง เช่น เมื่อบุคคลถูกด่าว่าด้วยคำหยาบคาย หรือถูกทำร้ายจนกระทั่ง จวนจะสิ้นชีวิต ย่อม อดทนอดกลั้นไม่โกรธตอบแก่ผู้หวังทำลายตนเอง ละทำลายโทสะมิให้เกิดขึ้น พร้อมด้วยธรรมที่เจริญ ขึ้นจนทำให้ศีลข้อปาณาติบาต สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรมและพัฒนาไปสู่ความประพฤติ อย่างสูง ดัง ตัวอย่างชันติเพื่อการพัฒนาการรักษาศิลข้อปาณาติบาต

ตัวอย่างที่ ๑ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก กกจูฬสูตร ว่าด้วยอุปัมา ด้วยเลื่อย^{๒๑} แสดงคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ มีความปรากฏ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย หากพวกโจรผู้ประพฤติดำทราวม จะพึงใช้เลื่อยที่มีที่จับ ๒ ข้าง เลื่อย อวัยวะน้อยใหญ่ ผู้มีใจคิดร้ายแม้ในพวกโจรนั้น ก็ไม่เชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของเรา เพราะเหตุที่อดกลั้นไม่ได้นั้น แม้ในข้อนั้น เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘จิตของ เราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์ อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่และเราจักแผ่ เมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนไปยังสัตว์ โลกทุกหมู่เหล่าอันเป็นอารมณ์ ของเมตตาจิตนั้นอยู่’

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรสำเหนียกด้วยอาการดังกล่าวมานี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรมนสิการถึงโอวาทซึ่งมีอุปมาด้วยเลื่อยนี้เนื่อง ๆ เกิด เธอทั้งหลายเห็นวิสุทธิที่มีโทษน้อยหรือมีโทษมาก ที่เธอทั้งหลายอดกลั้นไม่ได้หรือไม่”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ไม่เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๒-๒๓๓/๒๔๔.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายจงมนสิการถึง โอวาทซึ่งมีอุปมาด้วยเลื่อยนี้เนื่อง ๆ เกิด ข้อนั้นจักมีเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขแก่เธอทั้งหลายสิ้นกาลนาน” . . .

จากตัวอย่างดังกล่าว ผู้วิจัยพิจารณาว่า ในกกุฏปมสูตรเป็นการนำขันติมาอดทน อดกลั้น เพื่อส่งเสริมความคิดในทางที่ดียิ่งขึ้น เมื่อเมตตาบารมีเจริญขึ้นย่อมส่งเสริมการรักษาศีลข้อ ปาณาติบาต ให้สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรมและพัฒนาไปสู่ความประพฤติดีอย่างสูง เว้นจากการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาตโดยเด็ดขาด ด้วยอาการอันสำรวมแห่งศีลบริสุทธิ ปราศจากความหวั่นไหวภายในจิตใจ มีจิตมั่นคง ความคิดในทางชั่วร้ายไม่สามารถเกิดขึ้นได้

ตัวอย่างที่ ๒ เรื่องพระจันทอุปราช มีความปรากฏ ดังนี้

ในพระชาติที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระจันทอุปราช ทรงบำเพ็ญขันติบารมีอันยิ่งยวด จากการที่พระจันทอุปราชทรงถูกกัณหาพรหมณ์ผูกอาฆาตและคอยจับผิดพระองค์อยู่เสมอมา กระทั่งสมเด็จพระราชาธิบดีทรงพระสุบินเห็นสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ อันสวยงามดั่งนางอภิมมยอย่างยิ่ง จึงใคร่ในสวรรค์นั้น พราหมณ์ได้ทูลให้ทรงทำการบูชาอย่างใหญ่ อันประกอบด้วยบุคคลสำคัญ และสัตว์ประเสริฐประจักษ์เป็นอันมาก รวมถึงพระจันทอุปราชเพื่อให้สมความปรารถนาแห่งสมเด็จพระราชาธิบดี ซึ่งพระจันทอุปราชทรงประกอบด้วยขันติธรรม มิได้กล่าววาจาทุจริตหรือแสดงความแค้นเคืองให้ปรากฏ จนร้อนถึงท้าวหม่อมจันทต้องเสด็จมาเลิกการบูชาญนั้น สุดท้ายพราหมณ์ถูกรุมประชาทัณฑ์ถึงแก่ความตาย ส่วนสมเด็จพระราชาธิบดีถูกปลดให้เป็นคนจันทาล^{๒๒}

จากตัวอย่างดังกล่าว ผู้วิจัยพิจารณาว่า แม้พระจันทอุปราชจะถูกกลั่นแกล้ง จนกระทั่งถึงขั้นจะปลิดชีวิต แต่พระองค์ยังทรงอดทน อดกลั้น ประพฤติขันติที่กระทำได้อย่างยิ่ง ทั้งทรงอดทนต่อการกระทำของผู้ที่ด้อยกว่า อดทนไม่โกรธตอบพราหมณ์ผู้ประทุษร้ายพระองค์ จนกระทั่งแสดงความสงบระงับแห่งจิตใจ มิได้ประหวั่นพรั่นพรึงต่อการประทุษร้ายนั้น รวมถึงทรงแสดงความเมตตาต่อพระราชาธิบดีผู้คิดประทุษร้ายพระองค์ อันแสดงถึงขันติที่พัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นขันติบารมี ทำให้ศีลสมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรมและพัฒนาไปสู่ความประพฤติดีอย่างสูง เว้นจากการล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ โดยเด็ดขาด ด้วยอาการอันสำรวมแห่งศีลบริสุทธิ ปราศจากความหวั่นไหวภายในจิตใจ มีจิตมั่นคง ความคิดในทางชั่วร้ายไม่สามารถเกิดขึ้นได้

^{๒๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *โลกนาถที่ปณิ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมกาย, ๒๕๔๔),

ตัวอย่างที่ ๓ เรื่องกรรมของพระราชาธิบดี ‘พระเจ้าพิมพิสาร’

เมื่อพระนางเวเทหขันธ์เทวีเฝ้าอัครมเหสีแห่งพระเจ้าพิมพิสารทรงพระครรภ์พระราชโอรส พระนางทรงมีพระอาการแพ้ท้อง อยากจะเสวยพระโลหิตในพระพาหาแห่งพระราชสวามี ซึ่งพระราชสวามีทรงมีพระเมตตาอนุเคราะห์ตามพระประสงค์นั้น จากนั้นโหราเนมิตกาจารย์ ได้ทำนายว่า พระราชโอรสจะทรงเป็นศัตรูแก่พระราชบิดา พระราชโอรสจึงมีพระนามว่า เจ้าชายอชาตศัตรูกุมารตั้งแต่นั้นไม่ประสูติ ทำให้พระนางเวเทหขันธ์เทวีทรงกระทำความเพียร เพื่อจะยังพระราชโอรสในครรภ์ให้ถึงความพินาศแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งพระเจ้าพิมพิสาร ทรงทราบจึงได้ตรัสห้าม ด้วยไม่ประสงค์ให้พระอัครมเหสีกระทำความบาปกรรม ต่อมา พระนางเวเทหขันธ์เทวีประสูติพระราชโอรสอันเป็นที่เสน่หารักใคร่อย่างยิ่ง พระราชโอรสทรงได้รับการทะนุบำรุง เลี้ยงดูอย่างดี จนกระทั่งพระราชโอรสได้ทรงคบหากับพระเทวทัต ความเป็นศัตรูต่อพระราชบิดาจึงปรากฏชัดขึ้น ด้วยพระเทวทัตแนะนำให้พระราชกุมารปลงพระชนม์ชีพสมเด็จพระราชบิดา เพื่อตั้งพระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระราชโอรสจึงคิดปลงพระชนม์ชีพสมเด็จพระราชบิดา แต่ถูกจับได้เสียก่อน เมื่อพระราชบิดาทรงทราบความประสงค์ในราชสมบัติของพระราชโอรส ได้ทรงมอบราชสมบัติให้ตามความประสงค์นั้น แต่พระเทวทัตเห็นว่า ควรปลงพระชนม์ชีพอย่างเด็ดขาด พระเจ้าอชาตศัตรูจึงทรงมีคำสั่ง ให้จับสมเด็จพระราชบิดาไปขังไว้ในเรือนจำ อดข้าว อดน้ำ แต่พระราชมารดาได้นำพระกระยาหารไปถวายพระราชสวามีด้วยอุบายต่าง ๆ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรุทรงทราบ จึงทรงห้าม สุดท้ายทรงห้ามไม่ให้พระราชมารดาเข้าไปในเรือนจำเป็นอันขาด ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อไม่ได้เสวยพระกระยาหาร ได้ทรงเดินจงกรมโดยอาศัยพระพุทธรูป เป็นอารมณ์ทำให้เกิดปิติ ความอึดใจหล่อเลี้ยงพระชนม์ชีพ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรุทรงทราบ ทรงมีพระราชดำรัสให้ช่างโกนผม นำมิดโกนอันคมกล้าไปผ่าที่ฝ่าพระบาทของพระราชบิดาทั้งซ้ายขวา แล้วทาด้วยน้ำเกลือ ทำให้พระเจ้าพิมพิสารทรงถึงแก่ชีพิตักษัย^{๒๓}

จากตัวอย่างดังกล่าว ผู้วิจัยพิจารณาว่า พระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นตัวอย่างของบุคคลผู้ประพฤตินิโครธธรรม ได้อย่างยอดเยี่ยม ดังแสดงให้เห็นจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยพิจารณาจากพฤติกรรม ดังนี้^{๒๔}

๑) เมื่อพระนางเวเทหขันธ์เทวีเฝ้าอัครมเหสีทรงพระครรภ์พระราชโอรส พระนางทรงมีพระอาการแพ้ท้องอยากเสวยพระโลหิตในพระพาหาแห่งพระราชสวามี พระเจ้าพิมพิสารทรงมีความอดทน อดกลั้นต่อความเจ็บปวด อนุเคราะห์พระนางด้วยพระโลหิตนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงใช้

^{๒๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี เล่ม ๑**, หน้า ๘๐-๘๑.

^{๒๔} ศิริวรรณ คำบัว, “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธานุภาพ”, หน้า ๑๐๐

ขันติสงบระงับจิตใจให้นุ่มเอียงไปด้วยจาคะ เสียสละกระทั่งพระโลหิตแห่งพระองค์เอง ขันติที่ประกอบด้วยจาคะจึงทำให้ท่านบารมีเจริญขึ้น

๒) แม้โหราเนมิตกาจารย์จะทำนายว่า พระราชโอรสจะทรงเป็นศัตรูแก่พระราชบิดา และพระนางเวเทหชั้นธเทวี ทรงกระทำความเพียรเพื่อจะยังพระราชโอรสในครรภ์ให้ถึงความพินาศ พระเจ้าพิมพิสารหาได้ประหวั่นพรั่นพรึงในคำทำนายนั้นไม่ ทรงดำรงมั่นในขันติและทรงประสงค์ให้พระเทวีดำรงอยู่ในศีลอันงาม แสดงให้เห็นขันติทำหน้าที่อดทน อดกลั้น ระงับจิตใจไม่ให้หวั่นไหวไปตามวาทะที่เสียดแทงนั้น ด้วยอาศัยสติ สัมปชัญญะพิจารณาความเป็นไปของสัตว์โลกที่ย่อมเป็นไปตามกรรมและโลกย่อมหมุนไปตามธรรม เมื่อมีสรรพสิริ ย่อมมีนินทา รวมถึงทรงอดทน อดกลั้น ระงับจิตใจต่อการกระทำของพระเทวี ด้วยอาศัยการเจริญเมตตา เพื่อมิให้โมหะเหตุแห่งการกระทำ ปาณาติบาตเจริญขึ้นภายในจิตใจและมีให้พระเทวีต้องประพடுத்தล่วงละเมิดศีล ๕ ข้อที่ ๑ เป็นการพัฒนาไปสู่ความประพฤติดอย่างสูง

๓) ต่อเมื่อพระราชโอรสได้ทรงคบหากับพระเทวทัต ทรงคิดที่จะปลงพระชนม์ชีพสมเด็จพระราชบิดา แต่ถูกจับได้เสียก่อน พระเจ้าพิมพิสารทรงดโทษและทรงมอบราชสมบัติให้ตามความประสงค์แห่งพระราชโอรส แสดงให้เห็นขันติ ทำหน้าที่อดทน อดกลั้น ระงับจิตใจไม่ให้หวั่นไหวไปตามวาทะที่เสียดแทง ด้วยการเจริญเมตตา ทำให้ทรงดโทษแก่พระราชโอรสและประกอบด้วยจาคะความเสียสละจึงทรงมอบราชสมบัตินั้นแก่พระราชโอรส

๔) ครั้นสุดท้าย พระราชโอรสทรงมีคำสั่งให้จับสมเด็จพระราชบิดาไปขังไว้ในเรือนจำ อดข้าว อดน้ำ พระเจ้าพิมพิสารทรงยึดมั่นขันติ อดทน อดกลั้นต่อความลำบาก ความหิวกระหาย ทรงเจริญสมาธิด้วยการเดินจงกรม แม้พระราชโอรสทรงมีพระราชดำรัสให้ช่างโกนผม นำมิดโกนไปผ่าที่ฝ่าพระบาททั้งซ้ายขวา พระเจ้าพิมพิสารก็ยังทรงยึดมั่นขันติ อดทน อดกลั้น ตั้งแต่ระดับสามัญ คือ อดทน อดกลั้นต่อทุกขเวทนาทางกาย จนกระทั่งอดทน อดกลั้น ระงับโทสะที่อาจเกิดขึ้น พร้อมกับเจริญเมตตาเพื่อเว้นจากความถือโทษโกรธเคืองในพระราชโอรส อันเป็นขันติที่ได้รับการฝึกดีแล้ว ประกอบด้วยความมั่นคง แม้ภายนอกย่อมแสดงความสงบเสงี่ยม กระทั่งภายในย่อมไม่หวั่นไหวสำหรับช่างโกนผมที่นำมิดโกนมาผ่าที่ฝ่าพระบาทของพระองค์ พระเจ้าพิมพิสารทรงอดทน อดกลั้น ระงับโทสะที่อาจเกิดขึ้น พร้อมกับเจริญจาคะเสียสละกระทั่งชีวิตของพระองค์ ด้วยความไม่ประหวั่นพรั่นพรึง เพื่อให้บุคคลอื่นได้ทำหน้าที่ของตนเองพร้อมกับการงดเว้นโทษแก่บุคคลนั้น

จากตัวอย่างเรื่อง กรรมของพระราชาธิปติ พระเจ้าพิมพิสารแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่ของขันติ ตั้งแต่การส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ให้สมบูรณ์ ด้วยพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระอริยบุคคลระดับโสดาบันจึงเว้นจากการประพடுத்தล่วงละเมิดข้อศีลได้อย่างเด็ดขาดเป็นศีลบริสุทธิ จนกระทั่งขันติ ทำหน้าที่ส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ให้พัฒนาไปสู่ความประพฤติดอย่างสูง พร้อมส่งเสริมบารมีต่าง ๆ ให้เจริญขึ้น กระทั่งขันติย่อมพัฒนากลายเป็นขันติบารมีด้วย

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า เมื่อปรากฏเหตุแห่งปาณาติบาต คือ โลภะ โทสะ โมหะ บุคคลย่อมนำขันติมาอดทน อดกลั้นเพื่อละ ทำลายโลภะ โทสะ โมหะเหล่านั้นเสีย ด้วยอาศัยธรรมต่าง ๆ ที่เจริญขึ้นพร้อมกับขันติที่พัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นขันติบารมี ทำให้ศีลสมบูรณ์ ทั้งวินัยและธรรม และพัฒนาไปสู่ความประพฤติดอย่างสูง

๔.๓ ขั้นตอนในฐานะที่เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการรักษาศิลปวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

สังคมไทยมีความผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนามากกว่า ๒๕๐๐ ปี และได้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยมาโดยตลอด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน เพื่อที่จะส่งเสริม พัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งทางด้านจิตใจ ความนึกคิด ความเชื่อ สังคมไทยจึงมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ถ้าจะมองในแง่ของการปฏิบัติ ก็จะเห็นชัดเจนว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นปัจเจกภาพ คือ เห็นความสำคัญของปัจเจกชนเป็นเบื้องต้นและให้ความสำคัญแก่สังคม เป็นอันดับต่อมา การที่ให้ความสำคัญแก่บุคคลเป็นอันดับแรกนั้น ก็จะช่วยให้เกิดผลดีแก่สังคมโดยรวม เพราะว่า เมื่อบุคคลปฏิบัติชอบโดยพร้อมเพรียงกันแล้ว สังคมก็จะปราศจากปัญหาต่าง ๆ เพราะเมื่อปัจเจกชนได้รับการพัฒนา มีคุณภาพ ก็เท่ากับสังคมมีคุณภาพเช่นเดียวกัน เพราะสังคมก็มาจากปัจเจกชนนั่นเอง สิ่งที่ได้จากปัจเจกชนก็คือผลดี หรือประโยชน์ กล่าวคือ ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์สังคม^{๒๕}

การประพฤติตามหลักของศิลปวัฒนธรรมนั้น เป็นการพัฒนาตนเอง คือรู้จักควบคุมตนเอง ไม่ทำให้ตนเองต้องเดือดร้อนในภายหลังในสิ่งที่ตนได้ทำลงไป เป็นการผูกมิตรไมตรีกับคนในสังคม เป็นการปรับตัวให้เข้ากับคนในสังคมได้โดยไม่ต้องก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมโดยรวม ทำให้อยู่ร่วมกันโดยสันติสุข อีกทั้งยังเป็นประโยชน์แก่ชีวิตถึง ๒ ประการ คือ

๑. ระดับบุคคลหรือระดับประโยชน์ตน

คือการที่ได้ฝึกฝนอบรมตนดี บรรลุความเจริญก้าวหน้าแห่งสติปัญญาและคุณธรรมต่าง ๆ สมบูรณ์ด้วยวิชาและความประพฤติ สามารถเป็นที่พึ่งได้ทั้งตัวเองทั้งร่างกายและจิตใจ บทบาทหรือวิถีทางของการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมชาวพุทธย่อมเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นเป็นส่วนใหญ่ และการอยู่ในสังคมให้มีความสุขได้นั้น ต้องยึดมั่นในหลักแห่งศีลธรรม หากการยึดมั่นในหลักดังกล่าว เป็นกรอบของความประพฤติจะทำให้บุคคลในสังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะศีลเป็นหลักในการพัฒนาตนเองให้เกิดความดีงามความมีระเบียบ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกเพศทุกวัยที่จะต้องมี อันเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อความสงบสุขของตนเองและผู้อื่น อันเป็นหลักในการดำรงชีวิตหาถูกต้องและหลักนั้นต้องเป็นหลักแห่งสันติภาพ เสรีภาพและภราดรภาพซึ่งเป็นอุดมคติในชีวิตของมนุษย์เราทุกคน^{๒๖}

^{๒๕} พระอุบล กตปุณโย (แก้ววงศ์ล้อม), “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๒.

^{๒๖} บุญมี แทนแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔.

๒. ระดับสังคมหรือระดับประโยชน์ผู้อื่น

ประกอบด้วยเมตตา กรุณา สามารถช่วยเหลือชีวิตตนเอง เกื้อกูลผู้อื่น เห็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

๑) การดำเนินชีวิตเพื่อสันติภาพ โลกมนุษย์ในปัจจุบันเจริญขึ้นมากและเป็นโลกแห่งวัตถุนิยมอย่างแท้จริง มนุษย์ส่วนมากจึงพากันนับถือคนที่มีเงิน มากกว่าความดีของคนเสียอีก เมื่อถูกความโลภทางวัตถุเข้าครอบงำแล้วทำให้มนุษย์ลืมนึกถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตว่าคืออะไรจึงยังมีการฆ่ากัน การประหัตประหารและเบียดเบียนกันอยู่ในโลกปัจจุบัน ความสุข ความทุกข์ทั้งมวลของชีวิตมนุษย์ เกิดขึ้นในขณะจิตเดียวเท่านั้น เมื่อจิตขณะนั้นดับไป คนนั้นก็ตายตามไปด้วย นี่แสดงถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิตมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงเน้นหรือให้ความสำคัญแก่จิตมาก ชีวิตของมนุษย์จะมีคุณค่าดีงามหรือไม่ ก็ให้ดูได้จากการประพฤติของผู้นั้น เป้าหมายที่แท้ของชีวิตมนุษย์ก็คือการสร้างคุณงามความดี จนบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ก็คือบรมสุข (นิพพาน)

๒) การดำเนินชีวิตเพื่อเสรีภาพ พระพุทธเจ้ามีคำสอนที่ส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพหมายความว่า ปัจเจกบุคคลทุกคนมีเสรีภาพอยู่แล้วตามธรรมชาติ ตั้งแต่แรกเกิด แต่ว่าเสรีภาพเหล่านั้นมีขอบเขตที่จำกัด ปัจเจกบุคคลจึงพากันแสวงหาหรือเรียกร้องหาเสรีภาพ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า การแสวงหาเสรีภาพนั้น จะต้องไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดที่ชีวิตมนุษย์จะพึงมีได้ ก็คือความสุขที่เกิดจากการเป็นอิสระจากเครื่องผูกมัดทางจิตใจ คือกิเลสตัณหาโดยการนำหรือส่งเสริมให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีลข้อปาณาติบาต โดยการประยุต์หรือนำไปปรับปรุงกับการดำเนินชีวิต โดยมีเป้าหมายให้มนุษย์ทุกคนในสังคมเป็นอิสระจากความเป็นทาสของกิเลสตัณหา

๓) การดำเนินชีวิตเพื่อภราดรภาพ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า มนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ ร่วมสุขด้วยกัน ไม่เว้นแม้แต่สรรพสัตว์ ต่างก็ตกอยู่ในสภาวะธรรมเช่นนี้ทุกชีวิต ชีวิตของมนุษย์จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ต่าง ๆ จึงเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บและตายด้วยกันทั้งหมด ดังนั้นมนุษย์จึงไม่ควรจะเพิ่มความทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ด้วยการฆ่าหรือด้วยการเบียดเบียนกันเป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงเน้นว่า มนุษย์ควรจะประพฤติปฏิบัติต่อทุกชีวิตให้เหมือนกับญาติพี่น้องของตัวเอง และให้มีจิตประกอบไปด้วยเมตตากรุณา ไม่คิดมุ่งทำร้ายกัน พยาบาทปองร้ายจองเวรซึ่งกันและกัน โดยให้นำเอาความรู้สึกของตนเองไปเปรียบเทียบกับความรู้สึกของคนอื่นหรือสัตว์อื่นดี เมื่อทราบว่าร่าเริง สุข เกลียดทุกข์ ความเดือดร้อนฉนั้นใด คนอื่นหรือสัตว์อื่นก็เป็นเช่นเดียวกับเราเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้มนุษย์ไม่ให้ฆ่าหรือเบียดเบียนกัน เป็นต้น การประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีลข้อปาณาติบาตนั้น นอกจากจะเป็นการฝึกฝนตนเองให้มีความสุขได้ง่ายแล้ว ยังพร้อมที่จะก้าวต่อไปในการพัฒนาชีวิตในขั้นสูงต่อไปและถ้าทุกคนประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีลอย่างเคร่งครัดตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเอาไว้แล้ว เพียงเท่านี้ ก็มั่นใจว่า ทุกคนจะมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้า มีความสุข สังคมก็จะร่มเย็นมั่นคงได้อย่างแน่นอน^{๒๗}

^{๒๗} อมร อำไพรุ่งเรือง, “การศึกษาพฤติกรรมการรักษาและการล่วงละเมิดศีล ๕ ของพุทธศาสนิกชน กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๗-๔๘.

โดยผู้วิจัยจะนำเสนอแยกแยะรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องขั้นตอนกับการส่งเสริมรักษาศิลลชีพาณาติบาต ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ ขั้นตอนการรักษาศิลลชีพาณาติบาตในสภาพสังคมไทยปัจจุบัน

การรักษาศิลลชีพาณาติบาต ย่อมก่อให้เกิดความปกติ เรียบร้อย ติงามแก่ผู้ประพฤติ กระทั่งภาพรวมของสังคมย่อมเกิดความสงบเรียบร้อย รวมถึงผู้รักษาศิลลชีพาณาติบาตย่อมได้รับอานิสงส์จากการรักษาศิลลชีพาณาติบาตและในขณะเดียวกันผู้ละเมิดศิลลชีพาณาติบาตย่อมได้รับโทษจากผลการกระทำของตนเอง ทั้งความผิดทางกฎหมายและวิบากแห่งกรรมชั่ว ในขณะที่ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธ คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา แต่ในปัจจุบันคนไทยกลับรักษาศิลลชีพาณาติบาตน้อยลง ซึ่งผลจากการล่วงละเมิด ศิลลชีพาณาติบาต หลักการพื้นฐานในการควบคุมกาย วาจา ก่อให้เกิดผลร้ายต่อชีวิตและทรัพย์สินที่สามารถพบเห็นได้ดังตัวอย่างทางสื่อต่าง ๆ อันส่งผลให้สภาพสังคมปัจจุบัน เกิดการกระทำในด้านลบที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น อาชญากรรมที่ร้ายแรงส่วนใหญ่ เป็นเรื่องของการละเมิดศิลลชีพาณาติบาต กลายเป็นสังคมที่มากไปด้วยการสังหารผลาญชีวิต การปองร้าย การทำร้าย เกิดคดีฆาตกรรม ช่มชืด โดยการกระทำดังกล่าว อาจมีสาเหตุมาจากการยอมรับและเข้าใจการรักษาศิลลชีพาณาติบาต คลาดเคลื่อนไปจากหลักการของการรักษาศิลลชีพาณาติบาต ที่ถูกต้องขาดความตั้งใจและเจตนาอย่างแน่วแน่ในการรักษาศิลลชีพาณาติบาต ตลอดถึงสภาพความเข้มแข็งของจิตใจที่ลดน้อยถอยลงไปจากในอดีต ฉะนั้น การรักษาศิลลชีพาณาติบาตในสังคมปัจจุบัน จึงต้องนำขันติมาสนับสนุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่จิตใจ ทั้งนำขันติมาสนับสนุนการรักษาศิลลชีพาณาติบาต ในแง่ที่ศิลลเป็นวินัย อันเป็นการประพฤติตนตามข้อบัญญัติ และการรักษาศิลลชีพาณาติบาต ในแง่ที่ศิลลเป็นธรรม ทั้งเพื่อความสมบูรณ์แห่งวินัยและธรรม จนกระทั่งไปสู่ความประพฤติอย่างสูง

๔.๓.๒ การขาดขันติเกี่ยวกับปาณาติบาต ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัยพิจารณาว่า ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ การแสดงความหลงในค่านิยมที่ผิดพลาดของเด็กวัยรุ่นไทยในปัจจุบัน มีการพกพาอาวุธอันตรายเพื่อการป้องกันตัวไปในที่สาธารณะ อันอาจสร้างโอกาสให้กระทำปาณาติบาตได้ง่ายขึ้น เพราะอ้างความรักในศักดิ์ศรีของตนเองในทางที่ผิด เมื่อพบกลุ่มคู่อริ ย่อมเกิดการทำร้ายทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน สำเร็จเป็นการกระทำปาณาติบาต ส่งผลให้สังคมเกิดความสูญเสีย การกระทำปาณาติบาตอันเกิดจากโมหะหรือความหลงผิดเป็นเหตุ นั้นเป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดการกระทำปาณาติบาตได้โดยง่าย ซึ่งจะก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ถ้าบุคคลมีขันติ อดทน อดกลั้นไม่ปล่อยใจให้หลงไปตามค่านิยมในทางที่ผิด ๆ ย่อมไม่หลงมัวเมาไปตามกระแสสังคมในด้านลบ แล้วนำปัญญามาพิจารณาว่า ศักดิ์ศรีของบุคคลย่อมเกิดจากการสร้างชื่อเสียงและประพฤติตนเป็นคนดี ฉะนั้น ถ้ารักศักดิ์ศรีของตน ต้องเว้นจากการประพฤติเสื่อมเสียชื่อเสียง สามารถเว้นจากการล่วงละเมิดในระดับปัจเจกบุคคล อันจะส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข นอกจากนี้ ควรนำเมตตามาสนับสนุนให้เกิดความรักต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงควรช่วยเหลืออนุเคราะห์ซึ่งกันและกันมากกว่าการทำลายล้างกัน อันจะทำให้สามารถรักษาศิลลชีพาณาติบาตไว้ได้ การกระทำปาณาติบาต อาจเกิดจากโลภะ โทสะ โมหะเป็นเหตุ อันจะก่อให้เกิดผลเสียทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม กลายเป็นสังคมที่เต็มไปด้วย

ด้วยการเบียดเบียน มีแต่ความทุกข์ ถ้าบุคคลในสังคมประกอบด้วยขันติ อดทน อดกลั้นต่อโลภะ โทสะ โมหะที่เกิดขึ้น แล้วนำปัญญามาพิจารณาถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำปาณาติบาต ย่อมสามารถเว้นจากการล่วงละเมิดในระดับปัจเจกบุคคล สามารถรักษาศีลข้อปาณาติบาตไว้ได้ ในขณะที่ยวกันสังคมย่อมเกิดความสงบสุข

๔.๓.๓ ขันติในฐานะที่เป็นหลักธรรมในการส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตในสังคมไทยปัจจุบัน

ขันติเป็นหลักธรรมที่จะส่งเสริมให้บุคคลในสังคม มีความรับผิดชอบและเห็นด้วยกับการที่จะไม่กระทำการใดอันเป็นการบั่นทอนชีวิตของบุคคลอื่น หรือกระทำการให้บุคคลอื่นถึงแก่ชีวิต เพราะการกระทำดังกล่าว เป็นการผิดข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาและที่สำคัญที่สุดก็คือ เป็นการผิดกฎหมายบ้านเมืองและผลที่ตามมาก็คือ ต้องได้รับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

๔.๔ สรุป

ความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ ในสังคมไทยนั้น สรุปได้ว่า ขันติกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาต ในสังคมไทย มีแนวทางเดียวกับขันติกับการรักษาศีลข้อปาณาติบาตในพระพุทธศาสนา ที่เน้นความสำคัญในระดับปัจเจกบุคคล ทั้งในฐานะจุดเริ่มต้นของการล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต ที่มีมูลเหตุจากโลภะ โทสะ โมหะ บันดาลให้กระทำล่วงละเมิดศีลข้อปาณาติบาต อันจะส่งผลให้ผู้กระทำได้รับโทษ จากการกระทำนั้น ทั้งทางจิตใจและทางกฎหมาย ก่อให้เกิดความสูญเสียแก่ผู้ถูกระทำ กลายเป็นความวุ่นวายสับสนในสังคม แต่ถ้าคนในสังคมนำขันติมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตในทุกระดับ ทั้งการรักษาศีลข้อปาณาติบาตในแง่ที่ศีลเป็นวินัย ขันติจะทำหน้าที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานสนับสนุนการรักษาศีลข้อปาณาติบาตและสกัดกั้นมิให้ประพฤติก่อล่วงละเมิดข้อศีล เพื่อนำหลักธรรมอื่น มาสกัดกั้นให้เว้นจากการล่วงละเมิดข้อศีลได้อย่างเด็ดขาด และการรักษาศีลข้อปาณาติบาตในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อผลบุญ ขันติย่อมส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตให้สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรม ด้วยการอดทน อดกลั้น สรรวมกาย วาจา สมดังอาการแห่งขันติ โสรัจจะ ซึ่งสามารถนำหลักธรรมอื่นมาส่งเสริมการรักษาศีลข้อปาณาติบาตให้มีประสิทธิภาพร่วมกับขันติได้ด้วย เช่น เบญจธรรม ขรรวาสธรรม จนกระทั่งการรักษาศีลข้อปาณาติบาตในแง่ที่ศีลเป็นธรรมเพื่อธรรม ย่อมนำขันติมาเป็นคุณธรรมส่งเสริมหลักธรรมอื่น เพื่อพัฒนาให้ศีลข้อปาณาติบาตไปสู่ความประพฤติอย่างสูง ด้วยบารมีทั้งหลายที่เจริญขึ้น ในขณะที่ขันติ ย่อมสมบูรณ์ทั้งในแง่ที่เป็นคุณธรรมและศีลธรรม จนกระทั่งกลายเป็นขันติบารมี อันจะส่งผลให้สังคมเกิดความสันติ มีความสงบสุขไปด้วย